

**DEMOKRATIK DAVLAT VA FUQAROLIK JAMIYATIDA NODAVLAT
TASHKILOTLARNING TUTGAN O'RNI**

Samarqand davlat universiteti
Kattaqo'rg'on filiali "Axborot texnologiyalari"
kafedrasi Matematika yo'nalishi 3-kurs talabalari
Otayorov Oxunjon Shovxiddin o'g'li
Eshboyeva Farangiz Axmadjon qizi
Abruyeva Salomat Shavkat qizi
Turg'unboyeva Madina Xayrulla qizi
Ilmiy rahbar: Samarqand davlat universiteti
Kattaqo'rg'on filiali "Pedagogika va tillarni o'qitish"
kafedrasi assisenti **Butoyev Ilxom Uzokovich**

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Demokratik davlat va fuqarolik jamiyatida nodavlat tashkilotlarning tutgan o'rni va ahamiyati haqida yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Nodavlat notijorat tashkilotlari, demokratik jamiyat, fuqarolik jamiyati, hududiy tamoyillar, pul mablag'lari.*

Hozirda faoliyat yuritayotgan Nodavlat notijorat tashkilotlari dastlab jamiyatni o'zini o'zi boshqarishi va uni mustaqil ijtimoiy birlik sifatida yashashini ta'minlash ehtiyojlari va manfaatlari asosida paydo bo'ldi. XX asrning o'rtalariga kelib esa nodavlat va notijorat tashkilotlar demokratik jamiyatning muhim va asosiy institutlaridan biriga aylandi. Shunga ko'ra, nodavlat notijorat tashkilotlar mazmun va mohiyatini chuqur anglash, ularning demokratik fuqarolik jamiyatining muhim va asosiy institutlaridan biri ekanligi to'g'risidagi tushunchalarni o'rganishga ehtiyoj sezilmoqda. Shuningdek, demokratik jamiyat tushunchasi to'g'risidagi tasavvurlar nodavlat notijorat tashkilotlarni chuqur idrok etishga imkoniyatlar beradi.

Mamlakatda kuchli demokratik jamiyat barpo etish maqsadlarida davlat hokimiyati vakolatlarini kamaytirish, ya'ni, davlat hokimiyati tasarrufida asosan konstitutsion tuzumni, mamlakatning mustaqilligi va hududiy yaxlitligini himoya qilish, huquq-tartibot va mudofaa qobiliyatini ta'minlash, inson huquqlari va erkinliklarini, mulk egalarining huquqlarini, iqtisodiy faoliyat erkinligini himoya qilish, kuchli ijtimoiy siyosat yuritish, samarali tashqi siyosat olib borish kabi vazifalarni qoldirish ko'zda tutilmoqda.

Nodavlat notijorat tashkilotlar fuqarolarning ixtiyoriy birlashmalaridir. Ular siyosiy partiyalardan farq qilib, hokimiyatni egallash, lavozimlarga nomzodlar ko'rsatish bilan shug'ullanmaydilar. Lekin, ular hukumat va boshqa siyosiy tashkilotlarga ta'sir qilish uchun harakat qiladilar. Bu sohadagi faoliyat siyosiy tashkilotlar vositasiz bo'lishi lozim. Manfaatlar guruhlarining harakat usullari siyosiy

organlarni ishontirish, maslahat berish, jamoatchilik fikrini shakllantirish, siyosiy arboblarga ijtimoiy guruhlarning ehtiyojlarini etkazish, o'z manfaatlarini qondirish uchun tashkiliy tadbirlar o'tkazish bilan chegaralanadi.

Shuningdek, siyosiy partiyalar faoliyatining muhim xususiyatlarini tahlil qilish nodavlat notijorat tashkilotlar, guruhlar, turli birlashmalar, tashkilotlarning faoliyati va harakat doirasini o'rganmay turib, amalga oshmaydi. Lekin, klassik demokratik nazariyalarda siyosiy guruhlarning maqsadlari ma'lum bir siyosiy yo'lni amalga oshirish uchun hokimiyatni egallash hisoblangan bo'lsa, manfaatlar guruhlarning maqsadi siyosatga ta'sir ko'rsatishdan iboratdir, deb ifodalangan. Siyosiy partiya asosan turlicha siyosiy manfaatlar, ko'rsatmalar va yo'nalishlarga ega bo'lgan kishilarni birlashtirsa, manfaatlar guruhlari ko'proq o'z a'zolari uchun xos bo'lgan manfaatlar, asosan bir yoki bir necha muammolarni hal qilishga o'z diqqat-e'tiborini qaratadi. Nodavlat notijorat tashkilotlar samarali raqobat yo'llarini va siyosiy jarayonda ommaviy tarzda qatnashish usullarini shakllantiradi. Ular o'z manfaatlarini himoya qilgan holda davlatning u yoki bu sohadagi siyosati harakatlarini muvozanatda saqlab turish imkoniyatlariga ega bo'ladi. Shuningdek, nodavlat notijorat tashkilotlar har bir alohida fuqaro (shaxs)ga, siyosiy etakchiga ta'sir o'tkaza olish va unga siyosatda ishtirok etish imkoniyatini yaratadi.

Nodavlat notijorat tashkilotlarning funkoiyalari turli-tumandir. Lekin, ularning asosiy funkoiyalaridan biri turli ijtimoiy guruhlar va qatlamlar manfaatlarini artikulyaoiya (Kishilarning alohida bir-birlariga o'xshash manfaatlarini guruh yoki qatlam miqyosida birlashtiradi.) qilishdir. Manfaatlar guruhlari individlardagi turli yo'nalishdagi qarashlar va fikrlarni bir tizimga keltiradi, biron bir tashkilotning bir qolipga solingan manfaatlar tizimi asosida tashkilotning harakat dasturini shakllanishiga yordam beradi. Guruhlar a'zolarining ayrim olingan manfaatlari siyosiy jarayonlarga manfaatdor guruhlar vositasida aniq, bir tizimga solingan talablar tarzida tatbiq etiladi. Shuningdek, nodavlat notijorat tashkilotlar ko'plab ayrim manfaatlarni agregaoiya qilish (munozaralar va muhokamalar yordamida turli manfaatlarni uyg'unlashtirish va ular o'rtasida ma'lum bir munosabatlar tizimini o'rnatish)ni ham amalga oshiradi. Bu jarayonda eng asosiy va muhim ahamiyat kasb etadigan, guruh a'zolarining keng qatlamlari qarashlarini ifoda eta oladigan manfaatlar tanlab olinadi va ularni amalda qondirishning zaruriy chora-tadbirlari ko'riladi.

Nodavlat notijorat tashkilotlar tomonidan ma'lum bir ijtimoiy guruhning turli manfaatlari bir tizimga solinib, ularni keng jamoatchilikning xohish-irodasi sifatida davlat va hukumat organlariga etkazilishi - siyosiy qarorlar qabul qilish uchun muhim ahamiyatga egadir. Qolaversa, bunda ko'plab manfaatlar guruhlari va ijtimoiy qatlamlar o'rtasida o'zaro kelishuv va muvofiqlashuv ro'y beradi.

Manfaatlar guruhlarning yana bir funkoiyasi - integraoiya qilishdir (bir butunlikka birlashtirishdir). Bu - ayrim ijtimoiy guruhlar tashqarisida o'z a'zolari manfaatlari asosida faoliyat ko'rsatayotgan turli ijtimoiy guruhlar bilan boshqa bir

guruh manfaatlarini yaqinlashtirish demakdir. Ana shu jarayonda turli guruhlar o'rtasida bitimlar tuzilib, ijtimoiy kelishuvlar va murosasozliklar mustahkamlanib boradi (Qirg'izboev M. Fuqarolik jamiyati: siyosiy partiyalar, siyosiy mafkuralar, siyosiy madaniyatlar. -T.: Sharq,1998,25-28-betlar.).

Manfaatlar guruhlarining yana bir funkoiyasi - davlat, hukumat va partiyalarning turli darajalarda qarorlar qabul qilishi uchun axborotlar to'plash va ularni etkazib berishdan iborat. Shuningdek, manfaatlar guruhlarini faoliyatida keng ishtirok etish uning a'zolari huquqiy va siyosiy madaniyatlarining shakllanishiga, demokratik jamiyat sharoitlarida jamoat ishlarida faol ishtirok etishlarini rag'batlantirishga amaliy tajriba sifatida katta yordam beradi.

Nodavlat notijorat tashkilotlar ichida faqat siyosiy partiyalargina siyosiy faoliyat bilan bevosita shug'ullanishi mumkin. Siyosiy partiyalarning davlat bilan xalq ommasi o'rtasidagi munosabatlarida turli ijtimoiy qatlam va guruhlarining siyosiy manfaatlarini va irodalarini ifodalashi muhim ahamiyat kasb etadi. Siyosiy manfaatlar deb, ijtimoiy faoliyat sub'ektlarining o'z holatini siyosiy kurash vositasida barqarorlashtirish va yaxshilashning ob'ektiv va sub'ektiv imkoniyatlarini anglashga aytiladi. Siyosiy manfaatlar sub'ektlari asosan ijtimoiy birliklar, individlar va tashkilotlardan iboratdir. Ijtimoiy birliklar sinfiy, etnik, kasbiy, hududiy, demografik, mehnat jamoasi va oilaviy xarakterlarga ega bo'ladi. Tashkilotlar esa davlat, jamoat, konfessiya, lobbi, ta'sir ko'rsatish hamda manfaatlar guruhlarini va ijtimoiy harakatlar shakliga ega bo'ladi.

Siyosiy manfaatlar xarakteri siyosiy tuzumga nisbatan turlichadir. Siyosiy manfaatlar tuzumni o'zgartirish, uni modernizaoiya qilish, shuningdek, mavjud tuzumni barqaror saqlashga yo'naltirilishi mumkin. Ijtimoiy taraqqiyotga nisbatan esa manfaatlarining xarakteri progressiv, reakoion va mo'tadil shakllarda ifodalanadi.

Siyosiy manfaatlar xarakterini ifodalash uchun odatda siyosiy yo'nalishlarga nisbatan «ultrao'l», «so'l», «so'l mo'tadil», «mo'tadil», «o'ng mo'tadil», «o'ng va ultrao'ng» tushunchalari ishlatiladi. Tashkilotlarga nisbatan esa «davlat», «siyosiy partiya», «jamoat tashkilotlari», «jamoat harakatlari» va individlar tushunchalari qo'llanadi (Politologiya v logicheskix sxemax i tablioax. Avt.-sost. V.A.Varo'vdin. Pod.red.A.V.Mironova. -M.: Soo.-polit.jurn., 1995, s.55.).

Demokratik jamiyat qurishga doir islohotlar siyosiy partiyalarning mustaqil tashkilot sifatidagi maqomini oshirishga yo'naltirilgan. 2004 yil dekabrda bo'ladigan saylovlarda siyosiy partiyalarga Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputatligiga nomzodlar ko'rsatishning to'la huquqlari berilishi, xalq deputatlari kengashlari - vakillik organlaridan esa bu kabi huquqning olib qo'yilishi partiyalarning jamiyatda tutgan o'rnini yanada yuksak ko'tarishga qaratilgandir.

Fuqarolik jamiyatini shakllantirish omillaridan biri siyosiy maydonda demokratik mamlakatlarga xos bo'lgan partiyaviylik tizimini qaror toptirishdir. Faqat ko'p partiyaviylikka asoslangan ijtimoiy-siyosiy munosabatlar majmuasigina fuqarolik jamiyatini qurish uchun qulay shart-sharoitlar yaratadi. Har bir mamlakatdagi davlat,

hukumat va parlamentni shakllantirishda siyosiy partiyalarning qanday mavqega egaligi, bu jarayonlardagi ishtirokining qanday kechishi, xalqning partiyaviylik tizimi asosida kechgan saylovlardagi faollik darajasi hozirgi davrga kelib demokratiya me'yorlarini belgilab bormoqda.

O'zbekistonda mustaqillik yillarida fuqarolik jamiyatining muhim instituti bo'lgan siyosiy partiyalarning demokratik tamoyillar asosida faoliyat ko'rsatishi uchun zarur bo'lgan barcha huquqiy asoslar Konstitutsiya va qonunlarda o'z ifodasini topdi. Jumladan, «Siyosiy partiyalar to'g'risida»gi qonunda siyosiy partiyalarni tuzish, ularning faoliyat ko'rsatish printsiplari, partiyaga a'zolik, siyosiy partiya faoliyatining kafolatlari, ustavi, ro'yxatga olish, partiyalarning mulkiy munosabatlariga doir barcha huquqiy maqomlarning mujassamlashgani O'zbekistonda ko'p partiyaviylik tizimini qaror toptirishning kafolatlaridan biriga aylandi. Mazkur qonunlarga binoan siyosiy partiyalar fuqarolarning siyosiy irodalari shaklanishini ta'minlash uchun erkinlik huquqiga ega bo'ldilar, partiyalarning o'zaro huquqiy tengligi, shuningdek, ularning jamiyat oldidagi mas'uliyati qonunlashtirildi.

Shuningdek, respublikada ko'p partiyaviylik tizimi qaror topib, saylovlarni ko'p partiyaviylik asosida o'tkazish oddiy bir demokratik qadriyatga aylandi. Davlat hokimiyatini shakllantirishda siyosiy partiyalar va jamoat birlashmalarining taklif va istaklarini inobatga olish ham siyosiy hayot tarziga aylanib bormoqda. Siyosiy partiyalar va fuqarolarning siyosiy jarayonlardagi ishtiroklarini ta'minlash va avj oldirish uchun ham barcha imkoniyatlar va shart-sharoitlar yaratilmoqda.

Mamlakatda fuqarolik jamiyatiga xos bo'lgan demokratik siyosiy tizimning o'ziga xos xususiyatlari, uning demokratik printsiplari, siyosiy tizimni rivojlantirish masalalari prezident I.A.Karimovning birinchi chaqiriq Oliy Majlisning VI va XIV sessiyalari, ikkinchi chaqiriq Oliy Majlisning I, VIII va IX sessiyalaridagi ma'ruzalarida, shuningdek, "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari" nomli asarida nazariy va konseptual jihatlardan asoslab berildi.

Mamlakatda nodavlat notijorat tashkilotlar mustaqilligini ta'minlash, shuningdek, ularni fuqarolik jamiyatining muhim institutiga aylanishini ta'minlash maqsadlarida davlatning "Kuchli davlatdan kuchli fuqarolik jamiyati sari" konseptual siyosiy dasturi qabul qilindi. Jamiyat siyosiy tizimini yanada erkinlashtirish masalalari mazkur siyosiy dastur qabul qilinganidan keyin yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Jahon jamoatchiligi tomonidan tan olingan «o'zbek modeli» asosida jamiyatni har tomonlama isloh etishning asosiy yo'nalishi fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat qurishga qaratildi. Jamiyatning siyosiy tizimi ijtimoiy guruhlarning xilma-xil ehtiyojlari va manfaatlarini o'zida ifodalashga va ularni hayotga tatbiq etishga qaratilgandir. o'z o'rnida nodavlat notijorat tashkilotlar va siyosiy institutlar bevosita yoki bilvosita siyosiy hokimiyatning amal qilishiga hissa qo'shadi yoki bu jarayonlarda ishtirok etadi. Shuningdek, nodavlat notijorat tashkilotlar faoliyati natijasida jamiyat siyosiy tizimi kengliklarida

jamiyatning iqtisodiy-ijtimoiy, siyosiy va ma'naviy hayotiga mansub bo'lgan turli-tuman ijtimoiy tabaqalar manfaatlari o'zaro ziddiyatlashuvi natijasida rivojlanish ro'y beradi. Shuningdek, bu jarayonlar turli ijtimoiy qatlam va guruhlarining o'zaro kelishuvi va hamkorligiga imkoniyatlar yaratadi.

Hozirgi o'tish davri va demokratik mezonlar har bir siyosiy partiyaning mustaqil institut sifatida o'z ijtimoiy bazasi bo'lgan ijtimoiy tabaqalar manfaatlari va dunyoqarashiga mos harakat dasturlariga ega bo'lishi, siyosiy pluralizmni shakllantirib, turlicha qarashlar raqobati va musobaqasi asosida fuqarolik jamiyati shakllanishi uchun zamin tayyorlashini talab etmoqda.

Mamlakatda fuqarolik jamiyatining asosi bo'lgan demokratik institutlarni shakllantirish va rivojlantirish jarayonlariga doir islohotlar ham tobora chuqurlashib bormoqda. Hozirgi davrda respublikada 306 ta respublika ahamiyatiga molik jamoat birlashmalari faoliyat ko'rsatib, ulardan 64 tasi xalqaro tashkilotlar maqomiga egadir. Ularning 48 tasi jamg'arma, 78 tasi jamiyat, 5 tasi siyosiy partiya, 42 tasi federatsiya, 16 tasi kasaba uyushmalari, 2 tasi ijtimoiy harakat, 20 tasi markaz, 48 tasi assotsiatsiya, 20 tasi uyushma, 5 tasi qo'mita, yana 22 tasi turli nomlarda rasmiy ro'yxatdan o'tganlar. Shuningdek, Qoraqalpog'iston Respublikasi, Toshkent shahri va viloyatlarda mahalliy ahamiyatga ega bo'lgan 2237 ta jamoat birlashmalari faoliyat ko'rsatmoqda.

Hozirgi davrga kelib O'zbekistonda 5ta siyosiy partiya faoliyat yuritmoqda. Mustaqillikning dastlabki davrida O'zbekiston Xalq demokratik partiyasi, o'tgan asrning 90-yillari o'rtasida O'zbekiston «Adolat» sotsial-demokratik partiyasi, O'zbekiston «Milliy tiklanish» demokratik partiyasi, asr so'nggida esa «Fidokorlar» milliy demokratik partiyasi tashkil topdi. 2003 yilning 15 noyabrida esa mulkdorlar va o'rta ijtimoiy qatlam siyosiy qarashlarini ifodalovchisi sifatida Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati - O'zbekiston Liberal demokratik partiyasi tashkil topdi. Hozir Oliy Majlisda O'zbekiston Xalq demokratik partiyasining 49 ta, O'zbekiston «Adolat» sotsial-demokratik partiyasining 11 ta, O'zbekiston «Milliy tiklanish» demokratik partiyasining 11 ta, «Fidokorlar» milliy demokratik partiyasining esa 54ta deputatdan iborat partiya fraksiyalari mamlakatdagi qonun chiqarish jarayonlarida faol ishtirok etmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A El-yurtga halol, vijdonan xizmat qilish – har bir rahbarning muqaddas burchi. Andijon viloyat Kengashining navbatdan tashqari sessiyasida so'zlangan nutq. //Ishonch. 2004 yil 26 may
2. Azizxo'jaev A.A Demokratiya – xalq hokimiyati demakdir. – T.: 1996.
3. Azizxo'jaev A.A.Davlatchilik va ma'naviyat. – T.: Sharq, 1997.
4. Amir Temur jahon tarixida. YuNESKO. Parij – 1996.

5. Gadoyboev A. Obod mahalla – adolatli, demokratik jamiyat tayanchi. – Demokratlashtirish va inson huquqlari, 2003, №1.
6. Devid Bitem, Kevin Boyl. Demokratiya: 80 savolga 80 javob. T., 2001.
7. Jalilov Sh. Kuchli davlatdan - kuchli jamiyat sari: Tajriba, tahlil, amaliyot. –T., «O'zbekiston», 2001.
8. Jo'raev S. Fuqarolik jamiyati: nazariya va amaliyot (ilmiy-tahliliy maqolalar to'plami). T., 2003.
9. Jumaev R.Z. Davlat va jamiyat: demokratlashtirish yo'lida. -T.: «Sharq», 1998.
10. Otamurotov S. Hokimiyat va demokratiya mutanosibli. – Ta'lim tizimida ijtimoiy- gumanitar fanlar. №1-2 sonlar, 2003.
11. Sagdullaev A. «Avesto» - tarixiy geografiyani o'rganish manbasi sifatida. «Avesto» kitobi tariximiz va ma'naviyatimizning ilk yozma manbai. -T., 2000.
9. Tuychieva, I., Aripov, S., Madaminova, D., & Mustaev, R. (2021). THE PEDAGOGICAL SYSTEM OF PREPARING BOYS FOR FAMILY RELATIONSHIPS IN GENERAL SECONDARY SCHOOLS. 湖南大学学报 (自然科学版), 48(8).
10. Tuychieva, I., Aripov, S., Madaminova, D., & Mustaev, R. (2023, June). Language and computer in the development of communicative competence of school children. In AIP Conference Proceedings (Vol. 2789, No. 1). AIP Publishing.
11. Olimovich, A. S. (2023). DINIY VA DUNYOVIY BILIMLAR ASOSIDA AJRIM SABABLARINI YOSHLARNI OILAGA TAYORLASHDA YETKAZIB BERISH. IJODKOR O'QITUVCHI, 3(26), 335-338.
12. Арипов, Ш. О. (2022). Ёшларни оилага тайёрлашда оилада эр ва хотиннинг айрим мажбурият ва бурчларини қонуний жиҳатдан тушунтириш. Academic research in educational sciences, 3(1), 68-75.
13. Olimovich, A. S. (2023). The Role of Parents in the Formation of Young People and the Imagination of the Family. Journal of Intellectual Property and Human Rights, 2(4), 4-8.
14. Aripov, S. O. (2020). SOCIO-PSYCHOLOGICAL ROLE AND SIGNIFICANCE OF THE FAMILY IN PREPARING CHILDREN. In Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества (pp. 311-313).
15. Матякубов, Р., Урмонов, С., Касимова, Х., & Каримов, Ш. (2020). Гидрирование дифурфурлиденацетона на палладиевых катализаторах. Universum: технические науки, (3-2 (72)), 37-39.
16. Abdullayeva, U., & Urmonov, S. (2022, October). WAYS OF ENVIRONMENTAL EDUCATION AND ENVIRONMENTAL EDUCATION BY SOLVING ISSUES RELATED TO ECOLOGY IN CHEMISTRY LESSONS. In Conference Zone (pp. 69-71).
17. Матякубов, Р., Урмонов, С., Касимова, Х. Х., Абдисаматов, Э. Д., & Исмоилов, Ш. Ш. У. (2019). Защита бетонной поверхности от воздействия агрессивных сред. Universum: технические науки, (11-2 (68)), 5-7.

18. Матякубов, Р. М., Урмонов, С. М., Исмоилов, М. Ю., & Ўктамона, Д. О. (2020). СИНТЕЗ И ИССЛЕДОВАНИЕ СВОЙСТВ ФЕНОЛОФОРМАЛЬДЕГИДНО-ФУРАНОВЫХ СВЯЗУЮЩИХ. Universum: технические науки, (11-3 (80)), 72-76.